

Dan DEMȘEA

DOCTORUL ÎN MEDICINĂ IOAN HOZAN ȘI BRAȘOVENII

Definirea exactă a personalității pionierului fizioterapiei moderne românești, a singularității sale, în pleiada intelectualității ardelenene a ultimului sfert al secolului al XIX-lea, i-a preocupat pe istoricii postbelici ai medicinei autohtone într-atât încât i s-a putut stabili, până la urmă, locul cuvenit în istoriografia de specialitate. De aici au rezultat preocupări de biografie cultural-profesională după cel de-al Doilea Război Mondial, bazate pe lucrarea manuscrisă din anul 1946 a medicului balneolog Dr. Marius Sturza, originar din părțile Aradului, continuatorul operei medicale a lui Ioan Hozan.¹ Cei doi fii ai medicului Ioan Hozan, Ionel² și Nicu, rămași, la rândul lor, orfani de ambii părinți, au simțit nevoia, la maturitate, să-și scrie amintirile (Nicu, la domiciliul său din Sibiu) sau să întocmească arborele genealogic al bunicii lor paterne (Ionel, la domiciliul său din Brașov³).

Referitor la arborele genealogic atât Mihai Sturza, cât și Ionel Hozan au susținut că mama lui Ioan (de fapt, el figura cu numele de *Iovan* în registrul botezaților parohiei greco-răsăritene din satul Șoimoș, născut la 6/18 august 1846) se numea Elisaveta (Saveta), născută Popovici. Or, registrul consemna numele mamei drept Lena, în dreptul datei de naștere de mai sus. Pentru lămurirea dilemei ar trebui să identificăm situația celorlalți doi copii ai familiei Hozanu, înlăturând o coincidență de nume, întâlnită cu ocazia cercetării noastre. Alte ipoteze, deocamdată, în economia lucrării de față, nu avansăm.

Noi am simțit nevoia să reconstituim, în mod amplu, portretul biografic al „medicinistului” Ioan Hozan, nu în ultimul rând din motivul apartenenței sale la generația marilor noștri clasici. Căci, cum se știe deja, el a fost strâns legat de aceștia prin destin cultural-național și politic.

Despre originile presupus moldovene ale Hozăneștilor (Ozăneștilor⁴) am aflat de la medicul septuagenar Dr. Nicușor Hozan, din Sibiu. Cercetând o serie de arhive, am găsit, în anul 1995, o schiță din anul 1947 a unei părți din extravilanul comunei Șoimoș, pe care figurează „Dealul Hozanului”, cu „grădini fără case”, situat între „Ruga /Ieruga ?/ lui Saroș Blag”, la apus, și „Râul lui Moise”, la răsărit. La sud, toponimicul în cauză era mărginit de „șoseaua națională” Arad-Deva.⁵

Conform informației orale privind proprietățile familiei sale de odinioară, minorul Ioan Hozan ar fi moștenit 12 hectare de teren⁶ (majoritatea constituind, probabil, pășune-pădure).

Precocele cântăreț de strană la biserica satului Șoimoș a fost remarcat de către preoți și mireni. Frunțașii satului vedeau în persoana copilului un viitor preot. Pierderea tatălui (în anul 1854 –

¹ Prof. univ. Dr. medicină Marius Sturza, *Medicul Ioan Hozan – un precursor*, Arad, 1996, 48 p.

² Despre juristul și artistul vocal brașovean Ionel, fratele său, medicul Nicolae Hozan, a redactat în manuscris, în 27 mai 1965, la Sibiu, „Biografia fratelui meu Dr. Ioan Hozan, avocat, decedat la 1 noiembrie 1964”, noi beneficiind de bunăvoința medicului sibian Nicușor N. Hozan, care ne-a pus la dispoziție o fotocopie a acestui manuscris în anul 1993.

³ Doctorul în drept Ioan (Ionel) Hozan, deplasându-se, la începutul deceniului al șaptelea al secolului al XX-lea, la Lipova (recte în cartierele Șoimoș și Radna), în scop de documentare, revenit acasă (la Brașov), a întocmit un „arbore genealogic după bunica, mama tatălui meu”, datat 15 septembrie 1962.

⁴ O notă în creion, ulterioară, pe registrul de cununați al bisericii din satul Șoimoș, îl identifica pe „Moșul lui Hosanu” în persoana lui „Miai a lui /.../ Ozan, locuitor Șoimoșului” care se căsătorea, în februarie 1799, cu Iuliana (Ghiula), fata lui Alexa Vuculescu; Cfr. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad (DJANA), *Col. Stare civilă Șoimoș*, ortodocși, cununați, Reg. nr. 10/1780-1829, f. 19.

⁵ DJANA, *Fondul Camera agricolă a județului Arad*, Dos. Nr. 24/1947, f. 247 sau 292.

⁶ Informație de la dr. Nicușor Hozan (septembrie 1996). Tatăl său, medicul Nicolae Hozan, îi relatase că o parte din acest teren a fost vândut („s-a dus”) pentru întreținerea la Facultatea de Medicină din Viena a lui Ioan Hozan. Cel care a avut grijă, în calitate de tutore, de acest lucru a fost părintele paroh al Șoimoșului, Moise Magdu.

n. n.⁷), la vârsta de opt ani, a adus familia sa într-o situație dificilă. Mama, rămasă cu doi copii, a trebuit să se recăsătorească, părăsindu-și domiciliul. Pe băiat l-a dat în întreținerea fratelui său mai mare, Nica, căsătorit cu Mariuța Cuparescu. Nica a rămas în continuare în casa părintească, plasată la mijlocul ulicioarei numite „Sococelul lui Gâbu”⁸, acolo unde aceasta cotește spre actuala cale ferată. Averea părintească a fost parcelată înainte de anul 1857, deci înainte de decesul fratelui Nica – conform Patentei imperiale din anul 1853. Drept proprietari figurau, în recent-constituita carte funciară nr. 143, cu o jumătate de sesie, cei doi frați. În teritoriul extravilan, aceștia posedau, împreună cu alții, „grădini” în „Dealul Hozan”, care aveau o suprafață de 400 de iugăre (aproximativ 200 de hectare).⁹

Ideea emancipării prin învățătură avea mare trecere în rândul preoțimii românești. Împreună cu învățătorii locali, aceștia au căutat să-i trimită, mai departe, la studii pe copiii înzestrați. Acesta a fost cazul copilului născut în zodia Leului, pe numele de botez *Iovan*. Primul moment de răscruce l-a constituit anul 1854, când avea opt ani. Stingher în casa natală și sătul de păscut porcii, s-a dus la preotul Moise Magdu, zicându-i: „Nu vreau să slujesc. Să mă iei cu copiii dumitale și să mă dai la școală ...”¹⁰. Adopțiunea (sau tutoratul) s-a întâmplat, probabil, în intervalul anilor 1854-1856. În toamna anului 1857, la 27 septembrie, survenea moartea prematură a fratelui său, Nica.¹¹ În octombrie, același an, era trimis la Gimnaziul regal din Arad, în clasa I. În primii ani de gimnaziu l-a cunoscut pe colegul său Ioan Slavici. Locuind la aceeași „gazdă”, erau puși să ducă „chelteaua” (=coșul) cu pește a „găzdoaiei”.¹²

Decesul mamei (în anul 1860) a lăsat urme adânci în sufletul adolescentului de 14 ani (vârsta marilor decizii pentru viitor). Era în anul al treilea, la Gimnaziul regal. Credem că în acel moment s-a hotărât să devină medic. O decizie asemănătoare lua adolescentul Victor Babeș, imediat după decesul iubitei sale surioare. Iată un motiv în plus pentru a-și lua în serios pregătirea școlară și pentru a se afirma printre primii în clasă. În clasa a șasea de gimnaziu (1862/1863) a fost martor, într-un fel sau altul, la inaugurarea oficială a Asociațiunii Naționale Arădane pentru Cultura și Conversarea Poporului Român. Căci atât tutorele său, cât și o rudă de-a sa (cu nume asemănător, Ioane Hozanu, „econom” în Șoimoș) participau la Adunarea generală de constituire a Asociațiunii culturale românești arădene în ziua de 12 mai 1863, în sala mare a hotelului „Crucea Albă” din Arad.¹³

În ultimii doi ani de școală (1863/1864 și 1864/1865), mutându-se la Liceul românesc din Beiuș, a avut ocazia să-l cunoască pe colegul Mihai Sturza, din Șepreuș. Amândoi au beneficiat de bursă din partea Asociațiunii Naționale Arădane: Ioan Hozan – în clasa a VIII-a, iar Mihai Sturza cu un an mai târziu, în anul școlar 1866/1867. Prietenia dintre ei urma să rodească în fel și chip. În vacanțe, elevii și studenții erau obișnuiți să facă drumeții, vizitându-se reciproc, în baza unei

⁷ Vezi notele noastre de subsol, în Marius Sturza, *op. cit.*, p. 8.

⁸ Conform „Schitei comunei Șoimoș, parțial, copie după Aurel Eisenkolb, de Țucra Petru Pribeagul”, anexată scrisorii acestuia din urmă și expedită din Turda, în 13 august 1970, către subsemnatul, muzeograf la Muzeul de istorie și etnografie din Lipova. Emitentul nu indică amplasarea proprietății Hozan pe această ulicioară, ci se referea la vizita tânărului Ioan Hozanu, „însoțit de poetul M. Eminescu”, aici.

⁹ Judecătoria orașului Lipova, *Serviciul de Carte funciară*, fila nr. 143, casa nr. 136. În teren, actualmente, casa, ușor modificată, poartă numărul 92.

¹⁰ Informație primită de la părintele paroh Ilie Chebeleu, de pe lângă biserica ortodoxă română din Șoimoș, în anul 1969.

¹¹ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 8.

¹² Informație primită în septembrie 1996 de la medicul Nicușor Hozan, domiciliat în Sibiu. Acest fapt mărunț nu a mai fost pomenit în rememorările avocatului Ionel Hozan, din Brașov (fiul lui Ioan Hozan); Cf. D. Karnabatt, *O figură puțin cunoscută în prietenia Eminescu – Slavici: Dr. Ion Hozanu*, în „Curentul”, București, 1936, nr. 3008, 18 iunie, p. 1-2.

¹³ DJANA, *Fondul Despărțământului ASTRA – Arad* (prescurtat FAA), Dos. 6/1863, f. 42, passim.

solidarități de mentalitate, greu de definit în cuvinte. Este extrem de plauzibilă întâlnirea elevilor beiușeni cu adolescentul Mihai Eminovici (viitorul poet Eminescu). Așa trebuie să se fi întâmplat lucrurile atunci și cu vizita adolescentului Eminovici la copiii preotului Moise Magdu, prin intermediul tânărului Hozan.

Mihai Sturza a avut ocazia să cunoască fetele părintelui Magdu din Șoimoș. Ele erau „surori dulci“ cu colegul său, Ioan Hozan. După câțiva ani, revăzând-o pe Ersilia (Hersilia – cum îi pronunța numele părintele Chebeleu), probabil cu ocazia adunărilor generale anuale ale Asociațiunii Naționale Arădane (din anii 1864, 1865 și 1867) sau cu ocazia șederii de aproape o lună a trupei teatrale bucureștene la Arad, în august din vara lui 1868, pe când Ersilia avea 16 ani, Mihai Sturza va aștepta să-și termine studiile întru preoție, la Arad, pentru a o cere în căsătorie în toamna anului 1871. Părintele Magdu, cunoscându-l ca pe unul dintre colaboratorii de seamă ai revistei tinerilor teologi arădeni „Speranța“ – prima revistă locală în limba română –, n-a ezitat să-și dea fata după tânărul cleric de 24 de ani, din Șepreuș.¹⁴ În felul acesta, cei doi foști colegi de la Beiuș deveniseră cumnați. Fără nici o îndoială, au păstrat relații strânse, din moment ce, atunci când a murit parohul Mihai Sturza, la Șepreuș, în anul 1891, medicul Ioan Hozan, nemaisperând să aibă urmași, s-a simțit o dată în plus obligat să se îngrijească de soarta celor șapte copii ai decedatului său cumnat și prieten. În felul acesta își întorcea recunoștința față de părintele său spiritual, tutorele Moise Magdu. În consecință, „dulcea soră“ Ersilia, care străbătuse alte dăți drumul până la Viena și băile din Silezia cehă, se muta, de data aceasta, împreună cu cei șase copii ai ei, la Stabilimentul balnear de apă rece Gräfenberg, condus cu un deosebit succes de către directorul concesionar, Dr. Ioan Hozan.

Dar să revenim la anii studenției vieneze. În primul an de facultate, în toamna anului 1865, lui Ioan Hozan nu i s-a aprobat bursa cerută la Asociațiunea culturală arădeană, soră a Asociațiunii transilvane. Motivul trebuie să-l fi constituit faptul că nu se știa unde își va îndrepta pașii tânărul absolvent al liceului din Beiuș. În schimb, se pare că ar fi primit un stipendiu, pentru acest prim an de ședere în capitala împărăției, din partea Consistoriului greco-oriental român din Arad.¹⁵

În anul al doilea de facultate, atribuirea bursei, din partea Asociațiunii arădene, a întârziat foarte mult. Cei 50 de florini i-au fost aprobați pe când intra în anul trei. Ședința a doua a Adunării generale a Asociațiunii arădene, din data de 22 octombrie 1867, aproba lista „stipendiștilor“ pe anul 1866/1867.¹⁶ E de presupus că aștepta nerăbdător să plece, chiar și cu întârziere, la Viena, numai să primească banii cuveniți în mână. Această întârziere a Asociațiunii întru livrarea bursei i-a determinat pe cei doi protopopi, adică pe Ion Țăranu, al Lipovei, și pe Iosif Beleş, al Vărădiei, să mobilizeze preoțimea parohială de pe cele două părți ale culoarului Mureșului pentru a colecta, în final, peste 30 de florini pentru studentul șoimoșan. Sigur că în spatele demersului stătea tatăl său adoptiv. Acesta din urmă, nedorind publicitate, l-a pus pe capelanul său din Șoimoș, Terențiu Dimitrescu, să expedieze banii și lista celor 21 de „contribuenți“. Merită să pomenim aici profesiile acestora: doi protopopi, un pretor, un jude opidan, parohi, preoți, capelani, notari, docenți (=învățători absolvenți), gornici (=funcționari silvici) și un jurat comunal.¹⁷ Ioan Hozan, bucurându-se de primirea banilor, s-a gândit să mediatizeze un astfel de exemplu, pentru a fi urmat și de alții. Căci situațiile de penurie bănească erau endemice în rândul tineretului universitar. Mai ales pentru unul ca

¹⁴ DJANA, *Col. Stare civilă Șoimoș*, ortodocși, cununați, Reg. 12/1853-1885, f. 26.

¹⁵ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 11.

¹⁶ DJANA, FAA, Dos. 63/1867, f. 2 și 37.

¹⁷ I. Hosanu, *Mulțămită publică*, în „Albina“, Viena, 1867, nr. 124, miercuri, 9/20 noiembrie, p. 4.

el, atras irezistibil spre muzică și spre cultivarea talentului său vocal. De altfel s-a și înscris la Conservatorul de acolo. A frecventat mai multe coruri, unde s-a afirmat „ca un tenor deosebit de apreciat”¹⁸.

Colecta bănească în favoarea țăranilor alungați de către moșierul din Tofăleni (Tófalva), inițiată în toamna anului 1869 de către protopopul sibian Zaharia Boiu, a avut un ecou imens, ajungând și la Viena. Studentul Demetriu Magdu, „fratele dulce” al lui Ioan Hozan, s-a îngrijit de trimiterea sumei adunate, printre alții, de la comercianții B. G. Popovici și Ioachim Mureșianu, cât și de la tinerii auditori sau doctoranzi de acolo. Printre aceștia din urmă se numărau „Michaiu” Eminescu, filosof, Ieronim Bariț, student la Filosofie, „Ioane” Anca, student la Medicină și „Ioane” Hosanu, de asemenea student la Medicină, aproape toți cu câte un florin.¹⁹ De la bun început s-a gândit să se înscrie într-una din cele două societăți culturale studențești din capitala imperiului. Nu știm, deocamdată, dacă a fost înscris în cea dintâi societate studențească românească (înființată în anul 1862). În orice caz, era atașat de Aurel Mureșianu atunci când acesta din urmă a fost ales, în anul 1868, președinte al nou-înființatei societăți „România”. Altfel nu am putea înțelege pe deplin în ce fel Eminescu, Slavici, Aurel Victor Mureșianu²⁰ și medicinistul nostru au contribuit la fuziunea celor două societăți studențești românești din Viena, în anul 1869. Hozan a concurat la funcția de președinte al acesteia, dar candidatul bucovinean Pamfil Dan (prin 1871 sau 1872) l-a depășit cu un singur vot.²¹

Noua societate studențească, numită „România Jună”, după modelul național unificator mazzinian, și-a ales „prima comisie” literară. Între cei cinci membri se număra și Ioan Hozan.²²

A beneficiat, se pare, și de o bursă mitropolitană. Ar trebui cercetat acest lucru pentru anii 1867/1868-1870/1871, deoarece Asociațiunea culturală românească din Arad nu avea, pentru moment, mari disponibilități. Medicinistul nostru figura, în schimb, printre petenții Fundațiunii „Emanuil Gojdu”. După decesul marelui mecena peștan, în anul 1870, testamentul său a intrat în aplicare. De pe urma acestuia, foarte mulți studenți au beneficiat de ajutoare. De pildă, în urma concursului din 24 decembrie 1871, dintre cele 60 de cereri, fuseseră aprobate doar nouă. Între aceștia se număra și „rigorosantele de medicină” Hozan, cu suma de 300 de florini.²³ Renumele său – legat de Mihai Eminescu, de brașoveanul Nicolae Teclu și de Ioan Slavici în organizarea²⁴ sărbătoririi voievodului Ștefan cel Mare la Putna, din august 1871 – era mare. Considerăm că și acest fapt a avut darul de a contribui la obținerea bursei și la posibilitatea de a continua Facultatea de Medicină (a cărei frecventare era mult mai costisitoare decât a celorlalte).

În toamna anului 1872, „rigorosantul” Hozan primea, din nou, „stipendiu” din partea Fundațiunii peștane „Emanuil Gojdu”.²⁵ Asociațiunea culturală arădeană intrase într-o criză

¹⁸ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 13.

¹⁹ *Telegraful Român*, Sibiu, 1869, nr. 96, 4/16 decembrie, p. 405; apud *Aradul în perioada războiului de independență – 100 – Arad, 1977*, p. 87-88.

²⁰ „Nașul *României June* a fost Aurel Mureșianu”; Cfr. Marius Sturza, *op. cit.*, p. 15. Fiul său, Aurel A. Mureșianu, își amintea că tatăl său plănuise, cu ajutorul baronului bucovinean Vasilco, „unificarea celor două societăți ale studenților români cu prilejul anului nou 1869, cu un banchet în sala cea mare și frumos decorată a hotelului *Zum weissen Ross* din cartierul Leopoldstadt. Banchetul fu precedat de o serată declamatorie muzicală, la care își dădură concursul și câțiva elevi români ai conservatorului din Viena”; Cfr. Aurel A. Mureșianu, *Eminescu, Aurel Mureșianu și Serbarea de la Putna*, în „Mihai Eminescu”, Cernăuți, Anul V, 1934, nr. 12, p. 7. Cu siguranță, printre acești „elevi” de la Conservator se va fi numărat și tenorul Ioan Hozan.

²¹ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 16.

²² Gheorghe Moisescu, *Centenarul Societății literare „România Jună” din Viena, 1871-1971*, Viena, 1971, p. 51.

²³ *Albina*, 1872, nr. 20, 5/17 martie, p. 4.

²⁴ Nepotul lui Ioan Hozanu, Dr. med. Nicușor Hozanu, din Sibiu, mi-a atras atenția, în anul 1996, asupra rolului nu lipsit de importanță al bunicului său în pregătirea serbării de la mănăstirea Putna.

²⁵ Cfr. DJANA, FAA, Dos. 117/1872, f. 1-3, Hozan ar fi primit de la fundațiunea peștană 150 fl. Probabil că suma inițială, de 300 fl., aprobată în martie 1872, i-a fost redusă la jumătate în toamnă, date fiind cererile extrem de numeroase față de posibilitățile fundaționale; *Albina*, 1872, nr. 20, p. 4.

financiară treptată, care nu a fost sesizată imediat. Din acest motiv, cât și datorită faptului că primise o adresă din partea Fundațiunii Gojdu referitoare la stipendierea lui Hozanu, Asociațiunea arădeană a preferat să ajute pe altcineva. Delapidarea operată de casierul acesteia, Teodor Serb²⁶, încă din anul 1870, a răzbătut la lumina zilei de-abia în anii 1874-1875. Printr-o inexplicabilă coincidență, din același an 1870, banii adunați de studenții români vienezi și destinați sărbătoririi domnitorului Ștefan cel Mare, la Putna, s-au pierdut în urma crahului firmei comerciale de la Viena a lui Iacob Mureșianu.²⁷ Oricum, banii strănși, nu fără dificultăți, fuseseră acumulați și depuși prin strădania acestui brașovean. Nu întâmplător, Mihai Eminescu îi scria, în anul 1871, lui Iacob Negruzzi următoarele: „Arătați-mi un oraș patriotic ca Brașovul”²⁸.

Episodul de la Liesing, din suburbia Vienei, al celor trei prieteni, Slavici, Hozan și Eminescu, s-a consumat în intervalul anilor 1870-1872. Liesing era, după cum își amintea avocatul și tenorul brașovean Ionel Hozan, „așa cum ar fi la Dârste, lângă Brașov”. „Vocea foarte frumoasă” a medicinistului Hozan i-a îmblânzit pe clienții măcelari din local, gata să se încaiere. Patronul a oferit mesei lui Hozan, îndeobște cel cu punga, un rând de halbe.²⁹

Marius Sturza evoca obiceiul tutorelui său de a participa la partide de cărți.³⁰ Eleonora Slavici și-a amintit, între altele, cum Hozan, Slavici și alți colegi se distrau la partidele de biliard, câștigând pariul și asigurându-și, în felul acesta, cina.³¹

În sezonul rece, viața lui Eminescu („ausserordentlicher Hörer”/„auditor extraordinar/ la Universitate) la Viena atingea cote dramatice, mai ales atunci când era nevoit să-și vândă sau să-și amanezeze paltoanele pe care i le cumpărase Hozan.³²

La cealaltă extremitate a vieții studențești se situau sărbătorile și balurile, prilej de desfătări și bucurii. „Serbarea ajunului de an nou” 1872 nu a fost lipsită de interpretarea lui Hozan, care „și acuma ne-a desfătat prin cântecele sale poporali”. Cvartetul vocal al seratei era compus din „domnii Hozan, Vlad, Cacinschi și Blasianu. Au fost rostite toaste pentru Carol I, pentru Italia unită și altele”³³. Tânărul Eminescu s-a ales, probabil de pe urma alimentației neregulate, cu „gălbinare”, fiind îngrijit de colegii de la medicină, în lunile ianuarie-februarie 1872.³⁴

Un alt episod al relației cu Ioan Slavici s-a consumat la sfârșitul uneia dintre vacanțe. Sosind pe înserat în Viena și neavând o „locuință angajată”, Slavici „s-a dus direct la cafeneaua unde se adunau studenții, /.../. Prietenul Hozanu, medicinist” i-a oferit o saltea în odaia închiriată.³⁵

Experiența acumulată cu ocazia comemorării domnitorului Ștefan cel Mare (la mormântul său de la mănăstirea Putna, în anul 1871) avea să-l consacre pe șoimoșanul nostru printre organizatorii celui dintâi bal românesc la Viena, în februarie 1872.³⁶ Despre pătrunderea lui Hozan în

²⁶ Dan Demșea, *Începuturile Asociațiunii Naționale Arădane*, în „Ziridava”, Arad, 1987, vol. XV-XVI, p. 331.

²⁷ Mulțumim pe această cale colegului Valer Rus, muzeograf la Muzeul „Casa Mureșenilor”, pentru informația primită cu ocazia Sesiunii de comunicări științifice de acolo, ținută în 28-29 aprilie 2004.

²⁸ Aurel A. Mureșianu, *loc. cit.*, p. 11.

²⁹ D. Karnabatt, *loc. cit.*, p. 2.

³⁰ Marius Sturza, *Doctorul Ioan Hozan – schiță biografică*, Sibiu, 1946, p. 11 (dactilograma care ne-a servit la editarea sa, la Arad, în anul 1996).

³¹ Eleonora Slavici, *Jurnal*, Text îngrijit de Iosif Pervain și Virgil Vintilescu, Biblioteca Municipală Timișoara, 1969, p. 58.

³² Informație primită de la medicul Nicușor Hozan, la Sibiu, în septembrie 1996.

³³ *Albina*, 1872, nr. 3, duminică, 9/21 ianuarie, p. 3.

³⁴ George Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, p. 173.

³⁵ Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 67-68.

³⁶ *Familia*, Budapesta, 1872, nr. 10, p. 118. Pentru atmosfera acestor prime baluri, vezi Marius Sturza, *op. cit.*, p. 16-17.

societatea burgheză a capitalei imperiale a scris cuvinte de laudă fiul său spiritual, balneologul Marius Sturza, în „rememberul“ său, mai sus citat.³⁷ În vara anului 1871, Hozan ar fi trebuit să-și încheie cei șase ani de studii. Și-a prelungit în mod conștient perioada de cursuri la opt ani, până în vara anului 1873. Primul său biograf a motivat suficient de bine³⁸, precizând că „rigorosele“ întru medicină aprofundase „fiecare disciplină până la specializare“³⁹, în vederea pregătirii doctoratului. Să nu uităm că medicina europeană înregistra un avânt deosebit. Astfel că îi putem înțelege mai bine motivația rămânării în Viena.

Soarta i-a surâs, totuși, medicinistului Hozan în privința sprijinului financiar. Căci Consistoriul Episcopiei Aradului, văzând dificultățile Asociațiunii Naționale Arădane pentru Cultura Poporului Român, a preluat parțial sarcina susținerii bănești a bursierilor. Printre aceștia se numărau tineri precum bihoreanul Vasile Mangra (viitorul mitropolit ortodox de la Sibiu) și arădeanul Ioan Hozan.

Bursa Fundațiunii Gojdu continua să-i sosească de la Pesta. De pildă, pentru vechiul stipendist „Ioan Hosanu din Solymos ... taxele de rigoare, încă numai pre anul 1873/4 se desemnează restul de ... 150 florini“. Între noii stipendiști vienezi români, de la Medicină, îi remarcăm pe Victor Babeș, student în anul III, și pe brașoveanul George Baiulescu, student în anul I.⁴⁰

Fiind unul dintre cei mai vârstnici „mediciniști“ români din capitala imperiului, considerăm că Hozan s-a simțit în măsură să susțină un referat (o „critică a conferinței lui Babeș“, intitulată destul de abstract *Rezultatele studiului naturii, aplicate la istoria acțiunilor spirituale*) în cadrul ședinței din 23 martie 1873 a „României June“.⁴¹

Cu ocazia inaugurării Cabinetului de lectură al Societății studențești „România Jună“ din Viena, la 25 de ani de la Adunarea Națională de la Blaj (3/15 mai 1848), „junimea, cu domni Axente Sever și B. G. Popoviciu în frunte, făcu o excursiune la Liesing, unde apoi petrecu până seara între cântecele fermecătoare ale bardului junimii din Viena, dl. I. Hosanu ...“⁴².

Pregătirea sa pentru doctorat includea specializări pe la diverse clinici în domeniul bolilor interne, în ginecologie și neuropsihiatrie, fiindu-i utilă și pentru tratamentul balnear și fizioterapic.⁴³ Adâncirea în aceste specialități a făcut-o la Spitalul Wieden, timp de doi ani, începând din vara anului 1873 și până în vara anului 1875. Printre cărțile de medicină, păstrate în casa Hozan din Sibiu, cea mai veche era o revistă medicală din anul 1874, „Jahresbericht über die Leistungen und Fortschritte in der gesammten Medicin“/„Raport asupra rezultatelor obținute și asupra progreselor în medicina generală“, Anul VIII, 1873, vol. II, partea a doua, Berlin, 1874.⁴⁴

³⁷ Deoarece dactilograma originală a lui Marius Sturza, finalizată în anul 1946, conține pasaje repetitive, referitoare la talentele lui Hozan (în muzică și „în unele jocuri, practicate cu pasiune de societatea de pe atunci, ca biliardul și jocurile de cărți“, populare în urbe), noi le-am omis, la sugestia nepotului său, Nicușor Hozan din Sibiu, în timp ce o pregăteam pentru tipar. Vezi, în acest sens, Marius Sturza, *op. cit.*, p. 14; Idem, *Doctorul Ioan Hozan – schiță biografică*, dactilogramă, Sibiu, 1946, p. 11.

³⁸ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 19-20.

³⁹ *Ibidem*, p. 19.

⁴⁰ N. Cordoș, Magdalena M. Jude, *Contribuții documentare referitoare la Emanuil Gojdu și fundația sa*, în „Acta Musei Napocensis“, Cluj-Napoca, 1994, nr. 26-30, partea a II-a, Istorie 1989-1993, anexa XII, p. 586; Cf. Muzeul de istorie a Transilvaniei, nr. inv. M 2319.

⁴¹ Alfred Reiner, *Dr. Ioan Hozan*, în „Muncitorul Sanitar“, București, 1968, nr. 3, martie, p. 174-175; Mircea Babeș, I. Igiroșianu, *Victor Babeș*, București, 1961, p. 73.

⁴² *Familia*, Budapesta, 1873, nr. 20, 13/25 mai; *Românul*, Arad, Serie nouă, 2004, nr. 24, 1 decembrie, p. 8.

⁴³ Precizarea mi-a fost făcută de către regretatul Dr. med. Nicușor Hozan, dornic să vadă în lumina tiparului biografia bunicului său, biografie care să depășească stadiul de acumulare a informațiilor din anul 1946. În acest sens a existat o încercare, nefinalizată, a lui Aurel Millea, de prin anii 1959-1963. A se vedea scrisoarea lui Aurel Millea către Dr. med. Nicu Hozanu, tatăl medicului Nicușor Hozan, aflată în colecția familiei Hozan din Sibiu.

⁴⁴ Aflată în posesia familiei Hozan, la Sibiu, în anul 1997. Atunci s-a pus problema achiziționării bibliotecii medicale rămase de la acesta de către Muzeul Județean Arad, în baza unei *liste-ofertă*, în scopul augmentării fondului *Dr. med. Ioan Hozan* existent în cadrul colecțiilor acestui muzeu.

Nu ne putem reprimă constatarea că atât apropiații, cât și prietenii săi au beneficiat din plin de asistența și sprijinul lui. Relațiile sale în societatea vieneză se înfiripaseră din primii ani, dovedindu-se a fi de folos multora. În acest sens am putea cita contactele de la sfârșitul lunii iunie 1874 ale tânărului nostru medic secundar cu doctorul în drept Iosif Hodoș⁴⁵, membru al Academiei Române. La rugămintea acestuia din urmă, Hozan mijlocise internarea lui Alexandru Papiu Ilarian la Viena în cursul lunilor următoare. În septembrie, Hozan opina că internarea lui Papiu n-ar mai avea niciun rost.⁴⁶ Peste o lună, la începutul lunii octombrie 1874, studentul N. Făgărășanu îi scria, din nou, lui Iosif Hodoș, în aceeași problemă, că „fratele Hozanu” a primit „un act de la institut”, al cărui caracter era ultimativ.⁴⁷ În pofida evidențelor bolii lui A. Papiu Ilarian, considerată irecuperabilă, șederea acestuia în Viena s-a prelungit până în toamna anului următor, 1875⁴⁸, probabil datorită lui Hozan. Acesta din urmă reușise să intre, după sărbătorile de iarnă ale anului 1874, „medic secundariu într-un institut de cură cu apă”⁴⁹, de altfel unicul din zona colinară a Vienei⁵⁰.

Contactul cu noul ambient i-a amintit de Băile Lipova, cu apele lor minerale reci, situate în imediata apropiere a orașelului Lipova, cunoscut din frageda-i pruncie, cu ocazia deplasărilor la „Ruga” de Sântă-Mărie și la târgurile de produse meșteșugărești și agro-zoo-silvice.

Tutorele său, părintele Magdu, intrat în cel de-al 57-lea an al vieții sale și devenit, între timp, asesor consistorial și membru al Sinodului diecezei ortodoxe române din Arad, avea motive să fie cât se poate de mulțumit atât de doctorandul în medicină, cât și de „fratele dulce” al acestuia, Dimitrie Magdu, revenit la Viena în toamna anului 1874 pentru a se înscrie, în continuare, la cursurile Facultății de Drept.⁵¹

Bunii săi camarazi congeneri, printre care se număra și Aurel Mureșianu, absolvind facultățile, s-au întors acasă. Slavici și Eminescu, stabilindu-se între timp în România, i-au creat o stare de spirit cumplită. Hozan, lipsit de o parte dintre prieteni, a avut momente în care s-a simțit însingurat în imensa capitală din partea cisleithană⁵² a imperiului.

Averea părintească se terminase, probabil, odată cu secundariatul său la Spitalul din circumscripția a IV-a Wieden, pe la sfârșitul anului 1875. Într-o zi, neprecizată – probabil la sfârșitul aceluiași an –, „a cântat românește într-un parc. L-a auzit generalul Lupu”, care, surprins și încântat, a intrat în vorbă cu el. Apoi i-a oferit un „bilet pentru hotel și restaurant” pentru a-și desăvârși studiile prin obținerea diplomei de doctor.⁵³ Diploma de doctor în medicină a obținut-o în anul 1875.⁵⁴ Mărturia orală de mai sus este interesantă, pentru noi, sub raportul înfiripării relațiilor cu reprezentanții diplomați ai României la Viena și, în general, cu familiile românofone care își

⁴⁵ Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, Cluj, 1972, vol. I, p. 249, 263 și 264; Cfr. Biblioteca Academiei Române (prescurtat BAR), mss. rom., nr. 4586, f. 227.

⁴⁶ I. Pervain, I. Chindriș, *op. cit.*, p. 272.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 274.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 280, 286 și 288.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 280. De fapt, Hozan rămăsese, pe de-o parte, medic secundar la Spitalul Wieden, dar era, pe de-alta, angajat, la sfârșitul anului 1874, de către medicul Lindhardt, medicul-șef al Stabilimentului de hidroterapie „Brunlbad”, situat în zona colinară din preajma Vienei.

⁵⁰ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 20.

⁵¹ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj, P.U.C., 2000, p. 356.

⁵² Partea de la vest de râul Leitha a Imperiului Austro-Ungar.

⁵³ Informațiile sunt luate de la părintele paroh al Șoimoșului, Ilie Chebeleu, în anul 1969, în timp ce acesta îmi citea rândurile Cronicii parohiale locale. Tot acolo se afirmă că același general i-ar fi făcut rost de clientelă și l-a ajutat să-și deschidă un cabinet medical în Viena, pentru a fi de folos, printre altele, coloniei române de acolo, întemeiată în anul 1875.

⁵⁴ C. Sigmirean, *op. cit.*, p. 701.

aveau domiciliul în Viena. În scurtă vreme, în anul 1875, avea să se contureze ceea ce se va numi, de atunci încolo, Colonia română vieneză.⁵⁵

Între 1875 și începutul anului 1880 a lucrat în stabilimentul hidroterapeutic Brunlbad, din preajma Vienei, al doctorului Lindhardt. A fost căutat de către Iacob Mureșianu, care se îmbolnăvise în vara anului 1876.⁵⁶ Hozan era greu de găsit. Lucra în două locuri. „Nu-i mai rămânea decât foarte puțin timp pentru îndeletnicirile sale sociale”⁵⁷ (cultivarea muzicii, frecventarea coloniei române, a tinerimii universitare și, nu în ultimul rând, vizitele în familia viitoarei sale soții).

Despre anii 1876-1877 nu știm prea multe. Doar atât că în anul 1876 fusese ajutat bănește de către „amicul Gurban” (Constantin, fostul său coleg de la Beiuș) cu 300 fl. și de către familia Cupareștilor (George și Iovan).⁵⁸

În 26 iulie 1879 se cununa, în biserica greco-ortodoxă din Viena, cu „amabila d-șoară” Josefina Theiss, fiica unui arhitect vienez.⁵⁹ Cazul nu constituia o premieră. Există exemplul similar, din urmă cu două decenii, al lui Vincențiu Babeș. În ochii elitei medicale vieneze era bine văzut. În 3 decembrie 1879 primise și acceptase oferta scrisă din partea „proprietarului băilor Brunlbad” pentru „conducerea medicală a băilor”, deoarece „medicul băilor era bolnav”. În cuprinsul unicei scrisori rămase de la Dr. Ioan Hozan acesta se plângea tutorelui său că locuința sa „sta într-o depărtare de o oră și jumătate de Brunlbad”, trebuind să parcurgă în fiecare zi, în sezonul rece, de două ori drumul dus-întors. De-abia în primăvară (în martie 1880) a ajuns să călătorească doar după-masă la Brunlbad. „Tot în decursul timpului acestuia am primit – scria Hozan – una ofertă de la proprietarul băilor din Gräfenberg în Silezia /.../ ca să primesc asupra-mi conducerea băilor peste sezonul de vară (al anului 1880 – n. n.) deoarece prospectele-mi sunt destul de favorabile și condițiunile acceptabile; am și legat cu dânsul un contract prin care mi-am asigurat, între altele, toată susținerea mea și a soției mele, călătoria de la Viena până la la Gräfenberg și retour, o locuință în Gräfenberg, constatătoare din 4 odăi și cuină (=bucătărie), o servitoare, plătită și susținută de proprietarul băilor, folosirea gratis a băilor pentru soția mea ș. a. mărunișuri. Salariu fix nu capăt, dar remunerațiunea ce voi căpăta de la bolnavii care vor cerceta băile, va fi a mea fără nici o scădere; după aceea am văzut, din liste, că în anul 1878 au fost cercetate de 1485 de bolnavi iar în 1879 de 1425 de bolnavi; acum, dacă socotesc numai 2 fl. de un bolnav, eată că avem, atunci, aproape de 3000 fl. v. a. (=valută austriacă) în decurs de 6-7 luni, când apoi mă voi reîntoarce la Viena peste iarnă, rezervându-mi locuința ce o aveam. Contractul, deocamdată, numai pe un an l-am legat, fiindcă voiesc mai întâi de a mă convinge despre rezultat. Și apoi, dacă-mi va conveni, atunci mă las și pe mai mulți ani în tocmeală. Vom vedea. La 14 aprilie st. n. trebuie să călătoresc la Gräfenberg și am să rămân acolo până la 15 Noemvrie st. n.”⁶⁰ De fapt, după ce câștigase concursul⁶¹ pentru postul de medic-șef al stațiunii, fusese însărcinat să repună pe picioare acest „Institut de apă rece”.

⁵⁵ Aceeași sursă orală din cartierul Șoimoș al orașului Lipova: părintele paroh septuagenar Ilie Chebelev.

⁵⁶ „Casa Mureșenilor”, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. nr. 582, doc. nr. 24, scrisoarea lui Iacob Mureșianu către Dr. Aurel Mureșianu, datată în Viena, la 26 iulie 1876.

⁵⁷ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 21-22.

⁵⁸ Arhiva familiei *Dr. med. Ioan Hozan*, de la Sibiu, scrisoarea lui Ioan Hozan către părintele său adoptiv, preotul Moise Magdu, datată la Viena, în 24 martie 1880, f. 6. Ea constituie unica scrisoare rămasă de la „părintele” adoptiv al lui Ioan Hozan. Este de presupus că, după decesul lui Moise Magdu, scrisoarea de mai sus a ajuns, la un moment dat, în posesia medicului sibian Nicu Hozanu. Păstrată în condiții precare, ea se află într-o stare mediocră. Noi am folosit și o copie dactilografiată cu caractere românești, oferită cu amabilitate de către medicul Nicușor Hozan, nepotul balneologului nostru.

⁵⁹ *Observatoriul*, Sibiu, 1879, nr. 58, (iulie), p. 234, coloana 2.

⁶⁰ Arhiva familiei *Dr. med. Ioan Hozan*, Sibiu, scrisoarea medicului Ioan Hozan, din anul 1880, către tutorele său, f. 2-3.

⁶¹ D. I. P. (Iosif Pușcariu), *Părți din ziarul meu de călătorie*, în „Telegraful Român”, Sibiu, 1880, nr. 88, 28 iulie.

Mitropolitul ortodox român de la Sibiu, Miron Romanul, care-i cunoștea din tinerețe pe toți acești bănățeano-arădeni, urmărise atent evoluția tânărului Hozan. Se temea că l-ar putea pierde pentru Ardeal. Până la urmă n-a fost întru totul așa. Grijuliu cu fostul bursier al centrelor eparhiale din Arad și Sibiu, mitropolitul pare să fi fost cel care a sugerat inserarea a trei anunțuri în ziarul mitropolitan, în vara anului 1880, despre „conducerea Stațiunii balneare Gräfenberg de către medicul Ioan Hozan”⁶². Nu mai puțin la curent a fost episcopul ortodox român al Aradului, Ioan Mețianu (fostul protopop de Zărnești), căruia îi mijlocise, la Viena, procurarea mobilierului „curții Sale”⁶³. Probabil, cu ocazia Sinodului eparhial de la Arad, din Duminica Tomii, părintele Magdu l-a pus la curent cu intențiile fostului bursier al episcopiei arădene, intenții care s-au vădit ca atare începând din anul 1880. Nu a trecut multă vreme până când episcopul Mețianu a și urmat câteva cure la Gräfenberg.⁶⁴

Medicul balneolog Dr. Ioan Hozan și-a prelungit contractul pe durata unui an în stațiunea Gräfenberg, cu speranța venirii definitive la Arad. N-a fost să fie chiar așa, cel puțin pentru aproape 20 de ani. În acest răstimp, Hozan a contractat abonamente pentru presa românească din Ardeal și pentru cea din România, ca și clientela românofonă din stațiune să se bucure de lectura lor în timpul sejurului.

În aceeași vară (1880), I. Hozan primea vizita brașoveanului Iosif Pușcariu, înalt funcționar juridic în capitala regatului dualist ungar. Acesta din urmă își exprima, în foiletonul periodicului românesc sibian, credința în potențialitățile balneare ale Transilvaniei.

În anul următor (1881) era mutat definitiv, împreună cu soția sa, la Gräfenberg. Reclama în chenar pentru practicarea profesiei de medic balneolog începuse să-i apară la „Gazetă”⁶⁵. Soția, sensibilă la răceli, se bucura de climatul alpin, cu aerul său ozonat de coniferele din jurul stațiunii. De altfel, deplasările soțului pentru specializare în domeniul de pionierat al climatoterapiei în Silezia poloneză și la Davos, în Elveția, îi făceau bine acesteia.⁶⁶

Între timp, la Arad, parohul din Șepreuș, Mihai Sturza, punea umărul pentru reînvierea Asociațiunii culturale românești din municipiul Arad. Proaspăt înscris în Asociațiune, cu ocazia adunării generale din ziua de 2 mai 1881, intelectualul șepreșan era numit în „comisia permanentă pentru revizuirea socoților”⁶⁷. Mai devreme sau mai târziu, cumnatul său de la Gräfenberg avea să fie la curent cu emulația acestui preot înzestrat cu spirit filosofic și experiență publicistică.

Tot atunci, în primăvara anului 1881, Dr. Hozan îl ajuta pe tânărul muncitor român dâmbovițean Stan Rizescu să se perfecționeze în domeniul țesătoriei mecanice în Silezia prusacă de atunci. (În 1935, industriașul de la Brănești-Dâmbovița avea să-și amintească de marele său binefăcător⁶⁸, publicându-i și portretul de tinerețe.)

În anul 1883, Dr. Hozan, contactat probabil de Slavici sau Maiorescu, avu ocazia să-i mijlocească lui Mihai Eminescu internarea în sanatoriul Ober Döbling (de lângă Viena)⁶⁹, nu în

⁶² *Telegraful Român*, Sibiu, 1880, nr. 62, p. 248; nr. 63 și nr. 64.

⁶³ Arhiva familiei *Dr. med. Ioan Hozan*, de la Sibiu, scrisoarea lui Ioan Hozan către părintele său adoptiv, preotul Moise Magdu, datată la Viena, în 24 martie 1880, f. 1. Într-un mod remarcabil, în pofida celor două războaie mondiale, acest mobilier s-a păstrat până în zilele noastre, în saloanele pentru oaspeți, în incinta reședinței episcopale arădene.

⁶⁴ „Casa Mureșenilor”, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 599, doc. nr. 6461, p. 3, scrisoarea lui Ionel Hozan către Aurel A. Mureșianu, datată la Brașov, în 17 iunie 1935.

⁶⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, 1881, nr. 53, 7/19 mai.

⁶⁶ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 24.

⁶⁷ DJANA, FAA, Dos. 133/1881, f. 3.

⁶⁸ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 29-30.

⁶⁹ Informație de la Dr. med. Nicușor Hozanu (Sibiu), în anul 1996.

ultimul rând datorită legăturilor sale cu pionierii medicinei europene. Aici, Eminescu avea să-și amelioreze criza maniaco-depresivă⁷⁰, la fel ca Alexandru Papiu Ilarian.

În anul 1884, prietenul Slavici revenea în Ardeal, la Sibiu, în calitate de director al ziarului „Tribuna”. Printre abonați s-a numărat, desigur, și medicul-șef al celebrei stațiuni balneare din nordul Moraviei istorice. Dar și foștii prieteni junimiști. Cel mai de seamă dintre ei, Titu Maiorescu, despre care ne îngăduim să afirmăm că nu-i uitase cu desăvârșire pe „frații” săi ardeleni, a fost, pesemne, destul de îngrijorat de faptul că Slavici avusese primul său proces de presă, în primăvara anului 1885. La fel de preocupat trebuie să fi fost și prietenul Ioan Hozan. Mai ales după ce „achitarea acestui proces a adus mutarea Curții cu jurați din Sibiu la Cluj”.⁷¹ Foaia germană din Sibiu, care relatase procesul, a ajuns în mâinile lui Maiorescu, iar mai apoi și în mâinile lui Carol I.⁷² Efectul pledoariei lui Slavici la procesul de la Sibiu a fost receptat extrem de favorabil de către acești lectori. Cum regele Carol I suferea de insomnie și era un fumător pasionat, venind vorba de prietenii lui Slavici, credem că Titu Maiorescu a fost acela care l-a sfătuit pe rege să urmeze o cură de apă rece, în vara anului 1885, la Gräfenberg. Intenția lui Maiorescu era de a-l sensibiliza pe Carol într-o și-i apropia pe ardelenii de seamă, în primul rând pe vechiul prieten al lui Slavici. În cazul de față era vizat tocmai medicul român din Gräfenberg, director al stațiunii, căsătorit cu vieneză Josephine. Ducele de Nassau a pus și el o vorbă bună pe lângă rege. Fapt este că, în sejurul celor 5 săptămâni din vara aceluiași an, regele României s-a vindecat de insomnie și de fumatul nocturn.⁷³

Un alt motiv pentru care suveranul României și-a reluat sejurul balnear la medicul Hozan l-a constituit faptul că ambii aveau „pasiunea tirului”. Iar „regele Carol [îi] acorda adeseori onoarea /.../ de a face partide de tir împreună”.⁷⁴ Că aceste lucruri se petreceau atât în anul 1886, cât și în 1887 ar fi, poate, ceva mai greu de stabilit. Cert este faptul că o serie de litografii realizate la Gräfenberg în anul 1888 îi reprezentau, în grupul membrilor Societății de tir și vânătoare, pe regele Carol și pe medicul Hozan.⁷⁵ De altfel, numele lui Carol I era inscripționat pe monumentul de la izvorul captat pe cheltuiala sa. Nu cunoaștem nici datarea exactă a monumentului (inscripționat în limba germană, așa după cum se obișnuia în partea cisleithană a Imperiului Austro-Ungar) și nici dacă el mai există astăzi.

Neavând, deocamdată, informații certe despre momentul cronologic al medalierii medicului Hozan, de către Carol I, cu „Bene Merenti” clasa I, trebuie să presupunem că el s-a petrecut între anii 1885 și 1887. De altfel, nu cunoaștem câte drumuri a făcut Hozan pe la Arad, spre

⁷⁰ Medicul și scriitorul de origine arădeană Ovidiu Vuia stabilea cu certitudine faptul că Mihai Eminescu nu a suferit de boala luetică, ci de o psihoză maniaco-depresivă, ciclică, fără substrat organic, așa cum, de altfel, medicul psihiatru Obersteiner o identificase; Ovidiu Vuia, *Un nou document privind boala lui Mihai Eminescu, internat la Ober-Doebing, Viena, (1883-1884)*, în volumul său de studii literare *Spre adevărul Eminescu*, vol. I, p. 91, *passim*.

⁷¹ Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 41-42.

⁷² Numit cu sigla R. în scrisoarea lui Maiorescu, scrisă în București, la sfârșitul lunii aprilie 1885, și destinată lui Slavici, la Sibiu; Cfr. Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 42.

⁷³ Marius Sturza, în *op. cit.*, p. 28, își amintea, în 1946, faptul că regele Carol a petrecut două sejururi sub îngrijirea lui Hozan, respectiv, în anii 1888 și 1890. Or, medicul român Iuliu Traian Mera susținea, într-un articol din „Familia”, publicat în anul 1890, în primul său an de asistență la Gräfenberg, că regele Carol s-a aflat la tratament, aici, în anii 1885 și 1886.

⁷⁴ D. Karnabatt, *loc. cit.*, p. 2; subtitlul articolului era: *Dr. Ion Hozan apare în viața romanțată a lui Eminescu. Cum ni-l arată fiul său, avocatul Ion Hozan din Brașov*. Este bine să precizăm că era vorba de fiul Ionel, avocat și tenor în Brașov.

⁷⁵ Mărturie ne stau două asemenea reprezentări înrămate, decelate în colecția familiei Hozan din Sibiu, în anul 1993; una dintre ele poartă inscripția „Zur Erinnerung an die Anwesenheit Sr. Majestät Carol I, Königs v. Rumänien am 22 Aug. 1888”. Ele au fost primite de către Nicu Hozan și fiul său Nicușor din partea custodelui muzeului Băilor Gräfenberg, la începutul verii anului 1935, fiind aduse la Sibiu; Cfr. „Casa Mureșenilor”, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 599, doc. nr. 6461, scrisoarea sus-pomenită, a lui Ionel Hozan, din anul 1935, expediată din Brașov, p. 3-4.

Sibiu și București. Știm doar că balneologul nostru a poposit la Sibiu, în extrasezon, în calitate de naș al lui Titu-Liviu (născut la 11 noiembrie 1886⁷⁶). Slavici devenea secretar al Comitetului central electoral al Partidului Național Român. Proiectul de Memorand din anul 1887 era scris de mâna sa, nu fără știrea lui Bariț. Cei doi fruntași sibieni, menționați mai sus, trebuie să fi avut o influență destul de puternică asupra lui Hozan, într-un asemenea moment. Toți știau că la Viena românii găseau mai multă înțelegere decât la Budapesta. Dar medicul Hozan găsea că era mai bine să fie prudent, preferând, deocamdată, acțiunea discretă, precum era, printre altele, orientarea unei părți a veniturilor sale spre băncile românești de pe teritoriul regatului dualist ungar. Ceva mai târziu, după plecarea lui Slavici de la „Tribuna” sibiană, Hozan avea să-și orienteze o parte din „depușerile” bănești spre „Gazeta Transilvaniei”.⁷⁷

În anul următor, 1888, Hozan primea Ordinul „Coroana României” în grad de cavaler.⁷⁸ Oare numai pentru amicitia cu regele Carol? Sau și pentru că acesta din urmă voia să-și manifeste atât solidaritatea cu prietenii lui Slavici, cât și înțelegerea pentru strădaniile memorandiste?⁷⁹ Totodată, este bine să nu uităm meritele profesionale ale balneologului. Renumele lui Hozan era răspândit din Principatul de Luxemburg până la București și chiar până la Cairo.⁸⁰

În vara aceluiași an, Slavici pleca la Vác pentru a-și ispăși osânda de un an în închisoarea politică de acolo, însoțit de nevastă (însărcinată) și de fiul Titus. Amicul Hozan, la curent atât cu această situație, cât și cu evoluția sănătății prietenului său, accepta, din nou, să fie nașul nou-născutului.⁸¹ Venind în crugul iernii, pe un drum destul de lung, la Vác, în acest scop, Hozan l-a vizitat pe Slavici la locuința soției lui, deoarece acesta primise o suspendare de două săptămâni a pedepsei, cu ocazia nașterii fetei Lavinia. Astfel că celelalte două nume de botez ale Laviniei, Ioana Iozeфина, născută la 19 ianuarie 1889, erau primite din partea nașilor Ion și Josefina.⁸² Invitația făcută cu această ocazie, de către Hozan, pentru recuperarea post-recluziune a lui Slavici, la băi, a și fost onorată de către familia acestuia, pentru o perioadă de cinci săptămâni, începând de la sfârșitul lunii iulie 1889. Dar înainte de a ajunge la Gräfenberg, Ion și Eleonora Slavici au fost îndrumați de către grijuliu și atentul Hozan spre medicul Ciurcu (vechiul său coleg de studenție), la Viena, printre altele, din motive stomatologice.⁸³

Creșterea clientelei la Băile Gräfenberg i-a sporit posibilitățile unor depuneri bancare. Astfel că, pe lângă depuneri de capitaluri în băncile vieneze și în societățile de asigurare, Dr. Hozan devenea acționar, odată cu înființarea, în anul 1887, a băncii „Victoria” din Arad, depunând acolo suma inițială de 2200 florini.⁸⁴ Era și aceasta o mostră de solidaritate cu cei de acasă.

Modernizarea stațiunii balneare alpine, de altitudine medie, Gräfenberg, se datora în întregime medicului Hozan, între altele, „cunoștințelor adânci de boli interne, ginecologie și

⁷⁶ Teofil Bugnariu, Ioan Domșa, Dimitrie Vatamaniuc, *Ioan Slavici, 1848-1925, biobibliografie*, București, 1973, p. 395, poz. 4244.

⁷⁷ Medicul și nepotul sibian al lui Ioan Hozan îmi relatase că bunicul său ar fi subvenționat ziarele românești.

⁷⁸ *Tribuna*, Sibiu, 1888, nr. 200, p. 798.

⁷⁹ Românii își îndreptaseră speranțele și protestele spre monarhul de la Viena, care era și rege încoronat al Ungariei, făcându-și sejurul, printre altele, în palatul său din Burgul Budei, situat pe abruptul montan al malului drept al Dunării. „Casa Mureșenilor”, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 599, doc. nr. 6461 (scrisoarea sus-pomenită, a lui Ionel Hozan, din anul 1935, expediată din Brașov), p. 3.

⁸⁰ T. Bugnariu, I. Domșa, D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 437, poz. 4930; Cfr. BAR, București, *Correspondență*, S 37(1)/XXXII, primită de la I. Hozan și datată la Gräfenberg, în 13 ianuarie 1889.

⁸¹ Eleonora Ion Slavici, *Prietenia dintre Ion Slavici și dr. Ion Hozan*, în „Curentul”, București, 1936, nr. 3022, 2 iulie, p. 1.

⁸² Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 50-51. Vezi și Marius Sturza, *op. cit.*, p. 30.

⁸³ DJANA, *Fond Banca Victoria*, Reg. nr. 3/1887, p. 95.

oto-rino-laringologie⁸⁵. Prin achiziția aparaturilor de electroterapie (o noutate) și de termoterapie, de la Breslau (în Silezia germană) și Berlin, de-a lungul celor două decenii de sub conducerea lui Hozan, „această stațiune /.../ a devenit un centru de specializare a balneologilor din întreaga Europă⁸⁶. La sfârșitul epuizantei sale cariere medicale (la începutul anului 1900), fiul său adoptiv, „medicinistul“ Marius Sturza, „ultimul său asistent“⁸⁷ la Băile Gräfenberg, era în măsură să conchidă că tutorele său „a căutat să dea o bază științifică practicii hidroterapeutice, stabilind o legătură strânsă între clinică și balneologie. A desăvârșit o serie de procedee terapeutice, a adus inovații în tratamentul balnear al bolilor reumatice, nervoase și de metabolism⁸⁸. Desigur că aceste gânduri profesorul universitar Marius Sturza avea să le pună pe hârtie, de la înălțimea catedrei universitare clujene, după trecerea a peste trei decenii de la plecarea sa din stațiunea situată în Silezia moravă. El însuși era și se și considera o creație a maestrului său.

Cu toate succesele sale balneo-fizioterapeutice, Hozan „era nemângâiat și hotărât de a-și face testament, lăsând averea /.../ pentru creerea unui *cămin* în Viena, pentru studenții români ... Se ținea dar de capul lui Slavici ca să i-l redacteze“. Hozan „era un om duios, cânta foarte frumos din gură“ și ținea prea mult la Slavici ca să-l contrarieze. Din acest motiv, credem că Slavici a reușit în vara anului 1889 să abată familia Hozan de la o astfel de intenție, aducând ca argument tinerețea lor și încrederea în posibilitățile pe care le rezerva viitorul pentru a avea copii.⁸⁹ Prietenia lor era mult prea veche pentru a crede că Hozan s-ar fi însuflețit în plan național-politic începând de atunci, sub influența lui Slavici. Acesta din urmă l-a pus doar la curent cu stadiul de pregătire a acțiunii memorandiste și cu intenția părăsirii redacției „Tribunei“ sibiene pentru a reveni la București. Credem că este mai mult decât sigură atitudinea protribunistă a medicului nostru, la sfârșitul anului 1889.

În anul 1890 apărea la Gräfenberg primul stagiar din părțile Aradului, medicul Iuliu Traian Mera, fiul preotului Atanasie Mera din Șiria, aducând cu sine suflul proaspăt al luptei național-politice românești arădene. Șiria continua să ocupe un loc de frunte în cadrul mișcării naționale românești. Slavici era și el șirian. Nepotul de soră, Ion Russu-Șirianu, îi călca pe urme (atât la București, cât și la Sibiu).

Ioan Hozan a simțit că trebuie să sprijine efectiv partidul național, cu posibilitățile sale pecuniare. Coincidența a făcut ca în cursul anului 1890 să se pună problema introducerii unei taxe anuale pentru membrii Partidului Național Român. Dar contribuția sa nu s-a limitat doar la cotizație, ci și la participarea la Conferința națională din 27-28 octombrie 1890. Ne îngăduim să credem că, în felul acesta, doctorul Hozan îi lua locul lui Slavici, fiind propus delegat al Cercului electoral Ileanda Mare.⁹⁰

⁸⁵ Informație primită de la Nicușor N. Hozan din Sibiu, în anul 1993, așa după cum acesta o primise de la tatăl său, Nicolae Hozan. Filația nu se oprea aici. La rândul său, ginecologul Nicolae Hozan beneficiase atât de experiența balneologică a tutorelui său, Marius Sturza, cât și de cea a binefăcătorului său (de fapt, cel de-al doilea tutore al său), medicul Lazăr Popovici. Acesta din urmă s-a stabilit la Sibiu, fiind ginere al academicianului Atanasie Marian Marienescu, la fel cum procedase acesta din urmă, în calitate de ginere al familiei Brote. Ambii tutori menționați aici se trăgeau din familii proteștine de pe teritoriul fostului comitat arădean.

⁸⁶ Gh. Mamularu, *Marius Sturza – 35 de ani de la moartea sa*, în „Viața medicală“, București, 1989, nr. 11, p. 523; apud Alfred Reiner, *Medici români la Viena (până în 1918)*, în volumul colectiv *Momente din trecutul medicinei* (sub redacția lui Gheorghe Brătescu), București, 1983, p. 511-519.

⁸⁷ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 37.

⁸⁸ Marius Sturza, *Mișcarea medicală română*, 1937, p. 355; Alfred Reiner, *Dr. Ioan Hozan*, în „Muncitorul Sanitar“, 1968, nr. 3, martie, p. 175.

⁸⁹ Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 52-53.

⁹⁰ *Tribuna*, Sibiu, 1890, nr. 235, 16/28 octombrie, p. 939.

Calmul vieții de familie a fost întrerupt în anul 1891.⁹¹ Decesul prematur al cumnatului Mihai Sturza, la Șepreuş, a avut drept consecință venirea văduvei Ersilia, împreună cu copiii, la Gräfenberg, în sezonul balnear. Aici se afla, încă din anul 1886, adolescentul Marius Sturza⁹², viitorul său discipol. Tutoratul părintelui Magdu pentru Ioan Hozan era, de data aceasta, reluat prin cel al medicului Hozan pentru copiii lui Mihai Sturza și ai Ersiliei, născută Magdu. Ersilia era, de altfel, cunoscută publicului cititor al revistei „Familia” pentru apelul lansat în favoarea ajutorării răniților români în războiul „Independenței” principatului România (1877). Ersilia s-a stabilit la Braşov, împreună cu cei șase copii ai ei, la recomandarea și pe spesele „fratelui dulce” Hozan, pentru a asigura acestora o școlarizare în limba română, fără a pierde din vedere perfecționarea în limba germană.

Pe fondul frământărilor iscate de nevoia de acțiune națională, în contextul conferințelor Partidului Național Român de la Sibiu (desfășurate între anii 1890 și 1893), medicul Ioan Hozan s-a implicat treptat în acțiunea memorandistă, nutriend convingerea că „frații” săi se vor ridica la nivelul de maturitate al mișcării naționale cehe. Faptul că el se număra printre promotorii solidarității cultural-politice cu cehii se dovedea prin prezența sa între „românii ardeleni la expoziția din Praga (1891)”, alături de „Dr. Urban Jarnik, Dr. A. Mureșianu, Dr. Brândușan /.../ Pompei German” și alții.⁹³

La scurtă vreme de la sejurul praghez, Hozan profita de închiderea sezonului balnear la Gräfenberg pentru a se deplasa la Băile Herculane, unde sezonul era ceva mai lung. Bănuim că aici, aproape de granița cu Regatul român, regele Carol I – venit în vilegiatură la sfârșit de sezon, când pacienții se răresc – i-a dăruit „un ac de cravată cu trei briliante”⁹⁴. Iată încă un motiv destul de întemeiat pentru ca Dr. Hozan să figureze ca atare în lista celor 157 de delegați la Conferința națională a P.N.R., care urma să se țină la Sibiu, în zilele de 21-22 ianuarie 1892, din partea Cercului electoral al Radnei, împreună cu funcționarul bancar Iuliu Herbai, medicul Dr. Aurel Halic (din Lipova) și țărănul fruntaș Zaharie Cuparescu, din satul Șoimoș.⁹⁵

Este demnă de remarcat prezența unui alt medic din aceeași listă de delegați pentru conferință, aceea a medicului Sterie N. Ciurcu, din Braşov. Alți medici, deocamdată, nu se înscriseră, cel puțin până spre sfârșitul anului 1891.

Plecând de la Herculane spre Sibiu, probabil pe calea ferată, prin Timișoara și Radna, Hozan a poposit la Șoimoș, revăzându-și tutorele. Aici a renunțat să mai figureze ca fiind de la Băile Herculane. A optat, precum i s-a părut firesc, să reprezinte cercul Radnei, neascunzând faptul că profesia medicina la „Grötenburg” (sic – tipărit eronat!). Cu gândul la soția sa, care era însărcinată în luna a opta, lua trenul spre Sibiu din gara Radna, care era la 3 km de locuința părintelui Magdu din

⁹¹ Stela funerară, din marmură albă, și crucea ruptă din vechiul cimitir al Șepreuşului, protejate de un gard de fier forjat, în imensitatea câmpului arat, sunt amenințate cu uitarea și, apoi, cu dispariția. În anul 1980 am copiat de acolo inscripția următoare: „Aici odihnesc scumpii noștri Mihai Sturza, paroh al Șepreuşului, decedat în 23 iulie 1891, la vârsta de 44 ani; soția sa Hersilia Sturza, decedată în 8 august 1937, la vârsta de 84 ani; fiica lor Augusta Sturza, decedată în 1852, la vârsta de 3 ani”. Comanditarul stelei nu a mai avut, probabil, timp să corecteze eroarea referitoare la Augusta Sturza. Rămâne ca registrele de decedați să aducă precizarea necesară privind nașterea Augustei după momentul căsătoriei părinților ei (în anul 1871).

⁹² Marius Sturza, *op. cit.*, p. 36.

⁹³ Vezi în acest sens volumul aniversar al „Gazetei Transilvaniei”, editat la Braşov, în anul 1908, volum care reproduce fotografia pragheză, nominalizându-i pe participanți.

⁹⁴ Muzeul „Casă Mureșenilor”, Braşov, *Arhiva Mureșenilor*. Dos. nr. 599, doc. nr. 6461, scrisoarea lui Ionel Hozan către Aurel Mureșianu, datată la Braşov, în 17 iunie 1935, p. 2-3.

⁹⁵ Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 429, anexa nr. 1; *Tribuna*, 1892, nr. 5, 8/20 ianuarie, p. 19.

Șoimoș. Nu era deloc exclus ca cei doi medici, Hozan și Mera (din Șiria), fii ai podgoriei arădene, să fi călătorit împreună cu grupul de delegați ai Cercurilor electorale Arad, Aradul Nou, Vinga, Șiria, Sântana, Ineu, Chișineu, Radna, Birchiș și Lipova.

Medicul său stagiar, originar din Șiria, Iuliu Traian Mera, în calitate de reprezentant al cercului Șiria, la votul din cadrul Conferinței naționale, s-a arătat, împreună cu șeful său, Hozan, favorabil propunerii lui Eugen Brote⁹⁶, pentru observarea unui activism parlamentar⁹⁷ în cadrul forului legislativ ungar.

Revenit la Viena, unde locuia peste iarnă, Hozan îi scria „fratelui /Aurel/ Mureșianu“, în ziua de 29 februarie 1892, din sanatoriul nr. IX, al doctorului Loew, următoarele rânduri: „Cu bucurie vin a-ți împărtăși că nevasta mea m-au dăruit cu un băiet voinic și sănătos. Actul (recte travaliul) nașterii au decurs cam greu, dar arta medicală au învins toate greutățile. Îți poți închipui cât sunt de voios de acest eveniment, după care 13 ani în zădar am așteptat. Salutându-te și rogându-te a arăta complimentele noastre și Doamnei Tale, rămân al tău sincer în veci, Hosanu“⁹⁸.

Documentarea sa cu noutăți bibliografice a continuat fără întrerupere. Se străduise să-și procure atât ediția I (din 1891), cât și pe cea de-a doua (din 1892) a cărții *Encyclopädische Jahrbücher des gesammten Heilkunde*, editate la Viena și, respectiv, Leipzig.

Pasiunea de vânător nu i s-a stins. Însă de când cu nașterea lui Ionel – care i-a moștenit vocea de tenor, punând-o în valoare, ulterior, la Brașov și chiar și la Cluj –, medicul, devenit tată, și-a rărit excursiile cinegetice în lanțul montan sudet din împrejurimi. A continuat să rămână membru al Societății de vânătoare din Friwaldau (azi Friwaldow, în Republica Cehă), localitatea de pe celălalt versant al râului Neisse.

În anul 1892 medicul brașovean George Baiulescu, fiul protopopului Bartolomeu Baiulescu, începea să pună în practică bibliografia balneofizioterapică adunată, deschizând „stabilimentul de hidroterapie de la băile Eforiei școalelor române“⁹⁹. Tot atunci, Hozan trecea prin Brașov, în drum spre București. Din păcate, nu știm cu certitudine decât că i-a vizitat pe soții Slavici¹⁰⁰, domiciliați în Regatul român. Dacă a poposit în Brașov, pe la redacția „Gazetei“, a făcut-o cu intenția unei viitoare retrageri în respectivul oraș, cu gândul creșterii băiatului, nou-născutul Ionel, în mediul românesc de acolo. Temerile sale în privința „înstrăinării“ copilului porneau de la desființarea catedrei de limba și literatura română de pe lângă Liceul maghiar de stat de la Arad, în urma mult-discutatei înaintări a fostului ei titular, Ioan Iosif Goldiș, la calitatea de vicar episcopesc la Oradea, în primăvara anului 1892¹⁰¹.

În cursul aceluiași an, 1892, era prezent din nou la Sibiu, exprimându-și părerea în favoarea înaintării Memorandului către împărat. A fost prezent în delegația memorandistă la Viena. A semnat, alături de asistentul său, Dr. Iuliu Traian Mera, un manifest de aderență cu caracter promemorandist, în favoarea lui Ioan Rațiu, președintele P.N.R.¹⁰²

⁹⁶ V. Netea, *op. cit.*, anexa nr. 2.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 434.

⁹⁸ „Casa Mureșenilor“, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 594, doc. nr. 2269.

⁹⁹ *Telegraful Român*, Sibiu, 1896, nr. 57, p. 227.

¹⁰⁰ Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 53.

¹⁰¹ „Casa Mureșenilor“, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 535, doc. nr. 1963, scrisoarea protopopului arădean Moise Bocșan, expediată din Arad, în data de 18/30 aprilie 1892, către redactorul-șef al „Gazetei“, Dr. Aurel Mureșianu.

¹⁰² *Tribuna*, Sibiu, 1892, nr. 140, p. 1.

Începând din anul 1893, medicul Hozan a început să participe „aproape regulat”¹⁰³, în calitate de deputat, la Sinodul Eparhiei ortodoxe române a Aradului, pe durata ciclului anilor 1893-1896¹⁰⁴. Dacă în componența Sinodului de la „Sibii” nu erau prezenți medicii, în schimb, în cel de la Arad avem de-a face cu patru medici, toți fiind balneologi și doctori în medicină (Ioan Hozan, Iuliu Traian Mera, Constantin Groza și Lazăr Popovici)¹⁰⁵.

După cum își amintea Eleonora Slavici, prezența sa și a soțului ei la Băile Gräfenberg în anul 1894 a oferit ocazia pentru relevarea talentului cinegetic al medicului balneolog.¹⁰⁶ În acest sejur, prietenul Slavici și-a dat seama de stresul profesional în care trăia Hozan. Din acest motiv cei doi ieșeau la plimbare noaptea. Într-una din nopți, Hozan i s-a destăinuit astfel: „Măi, /.../ să știi că aici am să mă prăpădesc!”¹⁰⁷. Neodihna și-a arătat colții peste șase ani, sub forma unui accident vascular cerebral. Pe Slavici nu l-a mai văzut decât peste 14 ani (în 1908).

În primăvara anului 1894, medicul Ioan Hozan semna, în 7 mai (stil nou), la Gräfenberg, o telegramă de susținere morală a memorandiștilor condamnați: „Onoare vouă, frunțași români, care sunteți gata a suferi chiar temniță pentru sfânta cauză a neamului românesc”¹⁰⁸.

Recunoașterea tardivă a generozității lui Hozan într-o sprijinire a culegerii și publicării unui număr de 18 „Căntece românești” venea din partea muzicianului bucovinean Eusebiu Mandicevski, prin următoarea dedicație manuscrisă: „Mult stimatului meu amic și binefăcător, domnului Dr. I. Hosanu în Gräfenberg, Viena, April 1895”. Talentul muzical al medicului balneolog nu era străin de valorificarea publicistică a folclorului muzical românesc, cu concursul altui mare bucovinean, baronul Victor Stârcea, căruii îi erau închinată cele trei caiete de *Căntece românești*, în ediție bilingvă, româno-germană¹⁰⁹.

„Duminica orbului”, la Arad, prilejuia întrunirea anuală a Sinodului eparhial. Cel din anul 1895 a fost immortalizat cu deosebită grijă. Între deputații mireni figura și medicul Hozan, după cum era indicat dedesubtul tabloului fotografic colectiv.¹¹⁰ În acest tablou colectiv se afla, printre alții, și profesorul Vasile Goldiș, proaspăt instalat la Gimnaziul românesc din Brașov. Ceea ce nu-l împiedica pe Goldiș să facă parte din acest mic „parlament” arădean.

Momentul postmemorandist a fost și unul al împăcării tribuniciștilor cu moderații. Fenomenul a fost sesizat la vremea sa de către contemporani în cadrele Asociațiunii Arădane pentru Cultura Poporului Român.

În toamna aceluiași an (1895), după închiderea sezonului balnear, Hozan revenea la Arad cu intenția de a sprijini efectiv alegerea unor membri români în Adunarea generală a comitatului Arad, dar și pentru a-i ghida în dezbateri. Alături de Roman Ciorogariu, Aurel Beleş, medicul George Vuia, referentul consistorial George Popa, avocații Petru Truția, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suciu și alții, Hozan participa la o conferință, în ziua de 3/15 decembrie 1895, la hotelul „Palatin” din Arad, pentru

¹⁰³ „Casa Mureșenilor”, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 599, doc. 6461, p. 3.

¹⁰⁴ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 31; Cfr. *Protocolul ședințelor Sinodului eparhial din dieceza română greco-ortodoxă a Aradului... 1896*, Arad, 1896.

¹⁰⁵ Dan Demșea, *Sinodalitatea în mișcarea națională română – contribuții*, în „Teologia”, revista Facultății de Teologie Ortodoxă, Arad, Anul II, nr. 1-2, ianuarie-iunie 1998, p. 96-97; Cfr. „Calendarul pe anul de la Christos, 1895”, Arad, p. 36-37.

¹⁰⁶ Eleonora Ion Slavici, *loc. cit.*, p. 1.

¹⁰⁷ Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 53.

¹⁰⁸ *Tribuna*, 1894, nr. 85, 27 apr./9 mai, p. 397.

¹⁰⁹ Copia foii de titlu și cea a paginii cuprinzând dedicația manuscrisă le-am primit de la medicul Nicușor Hozan din Sibiu, în anul 1996.

¹¹⁰ Arhiva Episcopiei ortodoxe române a Aradului, nenumărat.

„apărarea școlilor populare și a asociațiilor culturale românești, numirea unui număr corespunzător de funcționari români și, în sfârșit, [pentru] utilizarea limbii române în administrație“¹¹¹.

Prezența lui Hozan la sărbătorile Crăciunului, în familie, la Viena, a fost urmată de o prezență activă, din nou, la Arad, la o consfătuire politică românească, la începutul lunii ianuarie 1896 și în cadrul Adunării generale a Asociațiunii arădene, în ziua de 11 ianuarie 1896, sub președinția episcopului Ioan Mețianu.¹¹²

Făcând parte din grupul intransigenților, doctorul Hozan a semnat, solidar cu avocații Mihai Veliciu, Aurel Suci (memorandiștii arădeni „osândiți“), Ștefan Cicio-Pop, Nicolae Oncu și George Popoviciu, clericii profesori Vasile Mangra și Ioan Trăilescu și funcționarul Vasile Papp (toți memorandiști), în 5 ianuarie stil nou, la Arad, o scrisoare publică, adresată „D-lui Dr. Ioan Rațiu avocat în Sibiu“ în privința „conflictului provocat între membrii partidului național prin sulevarea cestiunei de proprietate a «Institutului tipografic»“. Poziția arădenilor n-a fost una izolată, după cum releva ziarul care le-o publicase.¹¹³ Însă Rațiu arătându-se de neclintit, urmarea a constituit-o apariția la Arad a „Tribunei Poporului“, odată cu luna ianuarie 1897.

Apartenența lui Hozan la „facțiunea“ brotistă ne-o dezvăluie tânărul avocat Dr. Ioan Suci într-o scrisoare adresată domnișoarei Felicia Rațiu, fiica lui Ioan Rațiu, menționând alegerea sa, împreună cu „Dr. Hozan“ la Săvârșin, pentru a participa la „Conferința națională“ a partidului.¹¹⁴

Mulțumit de această primă apariție a unui ziar politic în limba română la Arad, medicul Hozan s-a retras discret. Nu a mai participat la ciclul următor (1896-1899) al alegerilor pentru Sinodul eparhial ortodox român arădean. De altfel, accentul local al mișcării naționale românești se mutase, după Memorand, la nivelul Adunării generale a comitatului Arad.

Hozan aflase în anul 1895 de concretizarea primei inițiative românești, datorită medicului brașovean Gheorghe Baiulescu, fostul său coleg vienez, de a fi amenajat în localul băilor Eforiei școlare din Șchei un institut de hidroterapie.¹¹⁵ Este mai mult decât probabil că se gândea, în anii 1897-1899, în cazul retragerii la Brașov, să-i împărtășească ceva din experiența sa mai tânărului său coleg de „breaslă“. Așa s-a și întâmplat. Doar că relația lor devenise inegală. Hozan, „simpaticele medic“, suferise un ușor accident vascular cerebral, la Gräfenberg, în timp ce se pregătea de mutare la Brașov, în primăvara anului 1900.¹¹⁶ Abia mutat la Brașov, asupra sa s-a abătut un alt necaz: moartea soției, în urma unei congestii pulmonare. Disponibilitatea sa inițială se diminuase, spre deosebire de Baiulescu, care îl pisase¹¹⁷ cu întrebări legate de practica hidroterapeutică pe hemiplegicul și proaspătul văduv, într-un interval cronologic stabilit de noi, cu oarecare aproximație, între anii 1901 și 1903.

Prestigiul local al medicului Baiulescu, ca și al familiei sale, continua să crească. Însă n-a avut darul să-l impresioneze prea mult pe Hozan. Credem că nici „Dampfbad“-ul (Baia de aburi de pe terenul Eforiei școlilor românești), modernizat de Baiulescu, nu mai avea darul să-l atragă pe

¹¹¹ Dan Demșea, *Intransigență și moderație în mișcarea națională românească (1879-1919)*, în volumul colectiv „Arad – monografia orașului de la începuturi până în 1989“, Arad, 1999, p. 125; apud „Aradul – permanentă în istoria patriei“, Arad, 1978, p. 328 (din capitolul aflat sub redacția profesorului Vasile Popeangă).

¹¹² *Arad és Vidéke*, 1896, nr. 10, 14 ianuarie, p. 2; *Aradul și mișcarea memorandistă*, Arad, 1976, vol. III, p. 101-102 (șapirografiat; apărut sub îngrijirea lui Andrei Caciora și Eugen Glück, în cadrul Universității populare Arad).

¹¹³ *Revista Orăștiei*, Orăștie, 1896, nr. 3, 13/25 ianuarie, p. 10-11.

¹¹⁴ Arhivele Naționale, București, *Fondul Ioan Rațiu*, doc. 461; Teodor Pavel, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă. Corespondența politică (1887-1901)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 284, anexa 144.

¹¹⁵ Emil I. Bologa, *Medici români în trecutul Brașovului*, în „Țara Bârsei“, Brașov, 1990, (serie nouă) nr. 1, p. 29-30.

¹¹⁶ *Tribuna Poporului*, Arad, 1900, nr. 59, p. 3.

¹¹⁷ Informație primită de la Nicușor Hozan, în Sibiu, în anul 1995.

hemiplegicul doctor, conștient de pericolul utilizării pentru sine a apei calde. Pesemne că cei doi nu au reușit să se înțeleagă pe plan profesional. Cura de apă rece (Priessnitz) avea rigorile ei. Hozan a decis în vara anului 1903 să se mute la alt număr de pe aceeași stradă. Credem că din acel moment vizitele medicului Baiulescu s-au rărit de tot.

Fapt este că G. Baiulescu nu l-a menționat nominal pe Hozan în manualul său de 698 de pagini – o premieră în limba română – tipărit la București, în anul 1904.¹¹⁸ Baiulescu probabil că n-a reușit să afle prea multe de la Hozan. Căci manualul lui Baiulescu era dominat de bibliografia vest-europeană și americană, absorbită în capitala Regatului român. Iar experiența sa hidroterapeutică se reducea, probabil, la anii studenției vieneze, începuți în toamna lui 1873, cu practica lor aferentă în stabilimentele din jurul Vienei. Pe când în spatele lui Hozan se aflau decenii de imensă și neîntreruptă experiență teoretică și practică central-europeană. Pentru o deplină lămurire ar trebui să aflăm câteva date despre activitatea lui G. Baiulescu din anii 1879-1895.

Sperața lui Ioan Hozan, de a-i fi continuată opera practică și teoretică, s-a îndreptat firesc spre studentul Marius Sturza, căruia îi era tutore de peste un deceniu (din 1891). Nu întâmplător cei doi, tutorele și discipolul său, au fost surprinși de aparatul fotografic la Băile Bazna, în anul 1908, în mijlocul unor confrăți și prieteni.¹¹⁹

Intervenind decesul mitropolitului Miron Romanul, locul i-a fost ocupat de către Ion Mețianu. În urma mutării „cutumiare“ a acestuia din Arad în scaunul vlădicesc de la Sibiu, noul personaj, eruditul vicar episcopesc de la Oradea, Ioan Iosif Goldiș, a fost instalat la Arad în anul 1899. Dr. Hozan, la curent cu aceste „rocade“, realiza faptul că Liceul regal de stat, cu limbă de predare maghiară, din Arad, pierduse iremediabil catedra de limbă română. Numărul elevilor români scăzuse treptat în timpul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Cei doi băieți ai săi, Ionel și Nicu, riscau să se înstrăineze cu totul în mediul germanofon vienez. Cu puțină vreme înainte de finele veacului al XIX-lea, el era decis, după cum am amintit ceva mai sus, să se mute la Brașov, unde ființa Gimnaziul românesc. De altfel, Ersilia Sturza se afla acolo de pe vremea când Marius era elev la acel gimnaziu. Credem că și din acest motiv renunțase la ideea creșterii copiilor săi la Beiuș, unde se afla gimnaziul românesc pe care el însuși îl frecventase între anii 1863 și 1865.

Alegerea finală a lui Hozan avea, însă, mai multe motivații. O motivație era dată de existența unui puternic mediu cultural germanofon și românofon în Brașov, ușurând acomodarea soției sale vieneze. Brașovul se aseamăna din punct de vedere peisagistic cu Viena. Ceea ce n-a putut nimeni prevedea – nici Hozan – era capriciul climei, nu întotdeauna prielnic pentru sensibilitățile pulmonare ale soției sale.¹²⁰

Cartierul Șchei (Groaveri), unde soții Hozan se decisese să se așeze, oferea accesibilități multiple spre Poiană. Aerul acestor plaiuri ale muntelui Postăvarul se bucura, încă de pe atunci, de un oarecare renume pentru vilegiaturiști și convalescenți. Nu era întâmplător faptul că medicul Dr. Karl Riemer, pe atunci medic secundar al Spitalului Civil (azi Spitalul dermato-venerice), situat pe aceeași stradă cu locuința lui Hozan (strada Catarina, azi Constantin Brâncoveanu), s-a decis, în cel de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea, să întemeieze pe propria sa cheltuială „Sanatoriul pentru boale de piept“, în apropiere, pe pantele dealului Warthe,

¹¹⁸ Am avut ocazia să examinăm cartea lui Gheorghe Baiulescu, în colecția familiei Hozan, la Sibiu; vezi în acest sens și evocarea biografică editată de noi la 150 de ani de la nașterea precursorului Ioan Hozan, semnată de Dr. Marius Sturza, *Doctorul Ioan Hozan – schiță biografică*, Arad, 1996, p. 35, nota de subsol 26.

¹¹⁹ Fotografie existentă în arhiva familiei Dr. med. Nicușor Hozan din Sibiu.

¹²⁰ Marius Sturza, *op. cit.*

pe strada „Năsipului de sus“ nr. 44¹²¹. Din poienile muntelui Postăvarul se putea ajunge la Predeal, pe drumuri și poteci, ca și pe vremea Brâncoveanului. De la Predeal până la mănăstirea Sinaia și, de acolo, la Peleş, nu mai era mult de mers, cu șareta.

Prezența sa brașoveană reținuse atenția medicilor germanofoni locali. Unul dintre ei, Dr. Eduard Gusbeth, i-a prezentat succint biografia într-unul din volumele dicționarului său enciclopedic.¹²²

Hozan era conștient de calitățile aerului montan din apropierea poienii de pe dealul Stejeriș (azi rezervație naturală). Astfel că s-a străduit să locuiască cât mai aproape de acest loc, înșorit mai ales în prima parte a zilei, gândindu-se la sănătatea soției sale și a celor doi băieți, care, în anul 1900 (al mutării în Brașov), aveau: unul – opt ani, iar celălalt – șapte ani. Din anul 1900 până pe la mijlocul anului 1903 a locuit pe str. Ecaterina (Katharinengasse) nr. 1, într-o proprietate a lui Julius Gmeiner¹²³, care avea o curte mare, cu un parc englezesc. Aleile sale curbilini duceau până în strada Băilor.¹²⁴ În 1903 s-a mutat la nr. 16, de pe aceeași stradă. Imobilul respectiv se afla în proprietatea medicului secundar al Spitalului Civil, Dr. Friedrich Jekelius.¹²⁵ În mijlocul curții de la stradă se afla o fântână. Vara, foisorul dintre rondourile de flori oferea umbră. Din această curte se putea trece, pe câteva trepte, în curtea superioară, a cărei alee principală era străjuită de două grădini decorative. Drumul urca, în continuare, panta abruptă, alternată de trepte, până la un chioșc pentru odihnă și cură de aer. Aproape fiecare curte de pe această pantă a dealului Warthe posedea câte un chioșc, pentru că de pe înălțimea acestui deal putea fi contemplat orașul.¹²⁶ Însoțitori pentru urcuș îi puteau fi, în primul rând, vechiul prieten Aurel Mureșianu, apoi Nicolae Sulică sau Dumitru Stinghe, care locuiau peste drum de el, la nr. 13 și nr. 15.¹²⁷

Un alt motiv de atracție pentru mutarea sa la Brașov l-a constituit viața muzicală românească a orașului de la poalele Tâmppei, cu „Ghiță Dima, neîntrecutul animator“¹²⁸. Drumul până la formația corală de pe lângă biserica parohială din „Vorstadt“-ul Șchei era relativ scurt, pe liniștita stradă a „Băilor“. Îl găsim înscris din data de 25 iunie 1903, cu taxa de 10 coroane, între membrii Reuniunii Române de Gimnastică și Cântări. Între cei 12 creatori de „Fonduri“ se număra și „Dr. I. Hosan“, cu suma apreciabilă de 200 coroane.¹²⁹ Fiul Ionel, stabilit în Brașov, i-a moștenit vocea, devenind unul din tenorii scenei românești de aici.¹³⁰ Tot el a continuat subvenționarea bănească a „Gazetei“, începută de către tatăl său.¹³¹

În cursul anului 1902, pe când devenea membru fondator al Asociațiunii Transilvane¹³² și al Societății pentru Fond de Teatru Român¹³³, personalul medical de la Gräfenberg a botezat un izvor cu numele său („Dr. Hozan Quelle“), construindu-i un monument¹³⁴, intitulat „Bucuria lui Altmann“

¹²¹ Alexandru Petit, *Monografia județului și orașului Brașov ...*, Brașov, 1922, p. 24; *Kronstädter Adressen-Kalender auf das Jahr 1909*, secțiunea întâi, p. 4; secțiunea a doua, p. 75.

¹²² Dr. Ed. Gusbeth, *Das Sanitätspersonal in und aus dem Kronstädter Komitate in den Jahren 1901-1910*, Brașov, 1910, p. 34. Identificarea acestei enciclopedii brașovene a întreprins-o Dr. med. Nicolae Hozanu, în anul 1971; noi am beneficiat de o copie xerox, pe care ne-a pus-o la dispoziție Nicușor N. Hozanu, la Sibiu, în cursul anului 1997.

¹²³ *Kronstädter .../ auf das Jahr 1901*, secțiunea a doua, p. 33; Idem, pe anul 1902, p. 18.

¹²⁴ DJAN Brașov, *Col. hărți cadastrale*, orașul Brașov, intravilan, anul 1887 (cu modificări ulterioare).

¹²⁵ *Kronstädter .../*, pe anul 1902, p. 18; pe anul 1904, p. 33.

¹²⁶ DJAN Brașov, *loc. cit.*

¹²⁷ *Kronstädter .../*, pe anul 1909, p. 35.

¹²⁸ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 34.

¹²⁹ DJAN Brașov, *Fondul „Reuniunea Română de Gimnastică și Cântări din Brașov“*, Registrul nr. 7, f. 60 v. și 68 v.

¹³⁰ Idem, actele nr. 1092-1095, *passim*.

¹³¹ Informație primită de la Nicușor Hozanu din Sibiu, în anul 1996.

¹³² *Transilvania*, Sibiu, 1902, p. 63-100 („Analele ...“).

¹³³ *Anuarul XV al Societății pentru Fond de Teatru Român pe anul 1910-1911*, Brașov, 1912, p. 107.

¹³⁴ Alfred Reimer, *op. cit.*, p. 175. Fiul său, Ionel Hozan, afirmă într-un interviu că „în amintirea lui s-a ridicat la Gräfenberg o statuie, încadrată într-o fântână“; D. Karnabatt, *loc. cit.*, p. 2.

(„Altmannsfreude“ – numit azi, în cehă, „Večerní Pramen“), nu departe de cel al fondatorului curei cu apă rece, Priessnitz, care fusese inaugurat în anul 1899 și refăcut sub forma unui triptic sculptural, în anul 1909¹³⁵. Tot în anul 1902, Hozan a fost ales cetățean de onoare al orașului Freiwaldau (azi Friwaldow), de care aparținea stațiunea Gräfenberg (azi Lázně Jeseník).

Unul dintre ultimele gesturi de generozitate ale medicului rentier Ioan Hozan, pentru elevii români din Brașov, l-a constituit testarea, probabil în cursul anului 1907 sau 1908, a sumei de 1000 de coroane „pentru masa studenților români din Brașov“. Suma de mai sus urma să fie administrată de către „Direcțiunea școalelor medii gr. or. Române din Brașov“. Survenind decesul său, la începutul lunii aprilie 1909, erezii săi, Dr. Lazăr Popovici și Dr. Marius Sturza, tutorii celor doi băieți orfani, au augmentat „această sumă” care a format astfel „baza unei fundațiuni cu numele *Dr. Ioan Hozan*“.¹³⁶ Urme asemănătoare de generozitate a lăsat Hozan la Episcopia ortodoxă română a Aradului.¹³⁷

Ioan Hozan a trăit până în după-amiaza zilei 3 aprilie 1909, fiind înmormântat la data de 6 aprilie în cimitirul parohial „Sfânta Paraschiva“ al bisericii Sf. Nicolae, din cartierul Groaveri, alături de stela de pe mormântul bardului Andrei Mureșanu.

Necrologul pe care i-l consacra redactorul „Gazetei“, pe trei coloane, se constituia într-o veritabilă primă biografie a unuia „dintre spicele frumoase și mândre, ce împodobesc holda noastră românească“.¹³⁸ Inscripția de pe marea placă de marmură a mormântului familial pare inspirată de același autor, caracterizând-o succint drept „o viață plină de activitate și de iubire a Neamului românesc“.

¹³⁵ Vezi pliantul existent în colecția familiei Hozan din Sibiu: Josef Sajner, Vitezslav Mazura, *Quellen und Denkmäler von Jeseník – Freiwaldau*, editat de către Muzeul regional din Šumperk, Schönberg (Moravia), 1992, iulie, nr. 244 al „Heimatkundlichen Interessanten“.

¹³⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, 1909, nr. 67; *Anuarul gimnaziului din Brașov pe anul școlar 1908-1909*, p. 68-69.

¹³⁷ O cercetare ulterioară a unor documente semnalate de către profesorul Vasile Popeangă în arhiva Episcopiei ortodoxe române arădene ne va edifica asupra „lăsământului“ lui Ioan Hozan.

¹³⁸ *Gazeta Transilvaniei*, 1909, nr. 66, p. 2. Vezi și *Tribuna*, Arad, 1909, nr. 67, p. 3-4.